

11.9.19

הים התיכון. "העד הטוב ביותר לעברו ארוך-הימים של הים-התיכון הוא הים עצמו", כתב פרנן ברודל ב"זכרונות הים התיכון: פרהיסטוריה והעת העתיקה" שראה אור ב-1998, 13 שנים אחרי מותו ושנים ארוכות אחרי "הים התיכון ועולם הים התיכון בימי פיליפ השני, היסטוריה של ציוויליזציות", שנח לו שנים על מדף גבוה בספריה שלי ועכשיו שבתי אליו (השרטוט לקוח ממנו). אם נרצה להבין את הים יהיה עלינו להתבונן בו מנקודת המבט של ההיסטוריה הגיאולוגית שלו, שלה הוא חב את דמותו, את הארכיטקטורה שלו ואת הוויית היסוד שלו, כותב ברודל. הרים סביב ורצועת חוף צרה, איכרים וסוחרים, ומדבר; שארית של ים תטיס הגדול; אגן שהתאדה והתייבש עד שהאוקינוס שב ומילא אותו; מרחב המחובר בין שלוש יבשות, שעוצב בידי הפניקים, היוונים, האטרוסקים, אנשי גנואה, ונציה וקטלניה, הולנדים, עות'מנים, אנגלים ורוסים; "הים שלנו", "הים הלבן", "הים הגדול", "ים הביניים" ו"הירוק הגדול", שרוחות הבוריאס והשירוקו נושבות עליו; נתיב סחורות; מרחבם של שודדי הים; מחוז השתוקקותם של הנוסעים הגדולים; מחוז חפצם של הנופשים. נתיב המילוט הקטלני של פליטים.

טיול בערי ים תיכון, מונציה מזרחה, מה שייצא.

12.9.19

ונציה. "ועודו מתבונן אמר בלבו, כי הבא אל ונציה בדרך היבשה, אל בית-הנתיבות, משול למי שנכנס לארמון בדלת האחורית, כי אין לבוא אל זו המופלאה שבערים אלא כך, כמוהו עתה – בספינה, נישא על גליו הרמים של הים". בדומה לפון אשנבאך (נילי מירסקי תרגמה), הגעתי גם אני אל ונציה מהים, בספינה, בקו האדום של אלילגונה, חברה פרטית, החולשת (לצד ACTV) על שוק התעבורה הימית בעיר. טינה מסוימת שנשאתי אתי מביקורי הקודם בה לפני עשר שנים בערך, על חטא המסחור, הצפיפות התיירית, הפיכתה לדימוי – שתרמתי להם הרי את חלקי (אנטוניו, בתרגומו של דורי פרנס ל"סוחר מונציה": "כי המסחר והרווחים בעיר / בנויים על כל הלאומים") – התפוגגה כלא היתה. המים הכחולים-אפורים (בתעלות הם מוריקים), אדוותיהם, הקול המרגיע של מנוע הספינה, הרוח הנעימה – והנה הכניסה מן הים של בית החולים סן ג'ובאני א סן פאולו, שביליתי בו רגע קט לפני יותר משלושים שנים. זה רב מלהכיל; שכיות החמדה, הדמויות ההיסטוריות, האירועים. אני בוחרת בעכשיו. הורודים-כתומים הנהדרים, ממוסגרים ומשובצים ירוק, אינסוף הוריאציות של המבנים המתארגנים לשלם אחד, והבלחות היומיומי, המקומי – אשה עם כלב, פנים בית שנגלה מעבר לוילון חצי-פתוח, ילדים משחקים כדורגל בככר, אוסף הזבל עם עגלתו, משפחה במסעדה, קולות מדברים, קוראים, צועקים, וניחוח הכביסה התלויה. קשה לראות את הכביסה ממש, הכבולה בדימויה, גם אם עוד אפשר ללמוד ממנה. לא קל לחיות באיי הלגונה. הכל כמעט מתווך, מובל שלב-שלב פנימה והחוצה, אנשים וסחורות; התנועה במבוך הסמטאות הימיות מורכבת ומדודה, משעה את היעיל; התעלות מעופשות חלקן, סימני ההצפות ניכרים על קירות הבתים והטיח נושר. התיירות מכניסה המון כסף לעיר – כ-2 מיליארד אירו, כך אני קוראת, מ-25-30 מיליון תיירים בשנה – ובכל זאת מצבה לא טוב. ב-1951 חיו בה 175 אלף אנשים ועכשיו רק 53 אלף. היא הולכת ומזדקנת, אינה מסוגלת להציע פרנסה מספקת, ומתמסרת ליזמים שמחליפים עוד ועוד עסקים מקומיים בחנויות מזכרות זולות ומסעדות לתיירים. התיירות גם מתקצרת – יום-יומיים ודי,

נוסעי ספינות הטיולים האדירות לנים ואוכלים בספינותיהם, ודירות מגורים מוסבות לדירות airbnb אבל ישנן קבוצות חברה אזרחית נחושות (בעקבות מאבקן הוחלט לחייב את ספינות הטיולים לעגון בנמל ולא בעיר) והכרה הולכת וגדלה בסכנות האקולוגיות (פרויקט מוזה – משה – לחסימת מי הים המציפים הולך ונבנה, למרות שחיתות מעכירה) וקסמה של העיר החד-פעמית, שלא יכול להיות שייעלם.

13.9.19

ונציה. אחרי שהתפזרו נוסעי האוטובוס הימי, איטלקים ותיירים, איש-איש למחוז חפצו, נותרו רק תושבי הלידו או אורחיו שכבר צברו ותק והם מרגישים בו במקומם, זקנים והדורים, בבתי הקפה ובמסעדות של גרנוויאלה סנטה מריה אליסבטה. מקצה הרחוב כבר נראה החוף, חוף הרחצה שם נוטש מאן לבסוף, באבחת סכין, את תודעתו של אשנבאך, "האיש המתבונן", שגם אחרי שראשו צנח על חזהו "עיניו ניבטו מלמטה כלים מעלה" והוא "שט לו, נישא הלאה-הלאה, אל מרחבי הבטחה ותוחלת ואימה לאין-קץ". שורות-שורות ניצבים ביתני החוף על גרסאותיהם: בקתות אפריקאיות מתומנות או משושות בלבן וחום, בעלות גג קש מפלסטיק או מכוסות מעין כובע פסים; ספק-דמויי-בית-איקוני-ספק-מחסני כתר פלסטיק אפרפרים או לבנים ולחלקם סככה מפוספסת בחזיתם; וסמוך למלון אקסלסיור (1,044 אירו ללילה בסוויטה הנשיאותית), למרגלות ארמון פסטיבל הסרטים השנאי על תושבי העיר, הם גדולים ומוצקים ואלגנטיים יותר וכסאות הנוח הלבנים ומיטות השיזוף שלהם נאות. בפנים המלון, במסדרון המחבר בין הבר הכחול להיכל הכושר, שמערכת ישיבה עשויה קש ניצבת במרכזו, מישוה שחכ לסגור את דלת אגף השירות, וההוד וההדר והספורט-אלגנט של אורחי המלון קורסים אפיים ארצה לרגע שיישכח במהרה. אחר כך, בקפה על גדות תעלה היכן שהוא בלב העיר, חלף מנגד טור צפוף של גונדולות ("כלי-השיט המופלא, שצורתו לא נשתנתה מימים קדמונים אפופי-אגדות, והוא שחור כל-כך, שאין לך דבר שחור ממנו בעולם זולת ארון-המתים"), נושאות תיירים אחרים, תאבי חיים, עם או בלי נגן וזמר זקנים ומחופשים. הגונדוליירים, שמחתי לקרוא, אמנם עובדים קשה אבל משתכרים כ-8,300 אירו

בחוֹדש והענף מסתדר היטב עם תיירות ספינות הטיולים. ואין הפוגה: התערוכה הנושאת של הביאנלה, "שתחיו בזמנים מעניינים", דיסטופית להחריד גם כשהיא משעשעת ("מרחבי הבטחה ותוחלת ואימה לאין-קץ"). אני הולכת לטיצאן.

14.9.19

ונציה. לקראת סוף השבוע העיר מתמלאת עוד תיירים. קבוצות של איטלקים וגם של בני "כל הלאומים" (ובנותיהם). אי אפשר להתעלם מהתיירות, היא חלק מהווייתה של העיר. אפשר לגלות את השכונה מחוץ לטריטוריה שלה, המקומית, החיה את חייה, אלא שתושביה אלה החיים את חייהם עובדים בתיירות. אפשר להתכנס אל ונציה בתפארתה ההיסטורית, של המוזיאונים והכנסיות – בחרתי לעבור שם רק בחטף בטיול מוביל-הלאה זה – אבל להחמיץ בכך את מה שבשום אופן אינו הפרעה אלא מציאות נכוחה. יש במציאות זו ציות והיענות מובטחת: הליכה בסך או התכנסות במעגל על פי אות, דיבוב של הנראה בדיבור מדוקלם, מימוש הדימוי הידוע מראש דרך שיעתוקו בצילום, רכישת קישוט הזכוכית, השיט בגונדולה, הפיצה, הגלידה והלימונצ'לו המדומיינים מהבית. "העולם כתערוכה". נכון. אבל יש בה גם מידה ניכרת של חופש: זה שבא מעצם ההפוגה מהשגרה, וזה שהוא פרי הבטחון שנוסכת השייכות לקבוצה, המביאה אתה גם עליצות חנינית. זו תיירות חסכונית יחסית – גבר ואשה (צרפתים) בפראק ופפיון ושמלונת ועקבים שחצו את רחבת האקדמיה נראו משונים, נמסים בחום היום שנטל מהם את כוח השפע ורעננותו הנצחית (וגם נועצים בגוגל, כמו כולם). זו גם תיירות מבוגרת, בדומה לעיר שלה. הסתכלתי על ציורי הזקנים באקדמיה. "דיוקן של התובע יאקופו סורנצו" של טינטורטו, למשל, מ-1550. סורנצו יושב, לבוש גלימת שרד עשויה קטיפה אדומה שקפלוליה המרשימים מצוירים על פרטיהם ואמרות פרווה עדינות בשוליה, לראשו כובע שחור שחור-עד, ומאחוריו נרמזת כנראה לשכתו. גוו זקוף, ידיו הנשענות ודאי על ידיות הכסא מכונסות מעט פנימה, מוצללות בקצותיהן, הימנית פשוטה ברפיון ואצבעות השמאלית מקופלות פנימה. והכל מתכנס בעזרת הקו המשולש של הגלימה

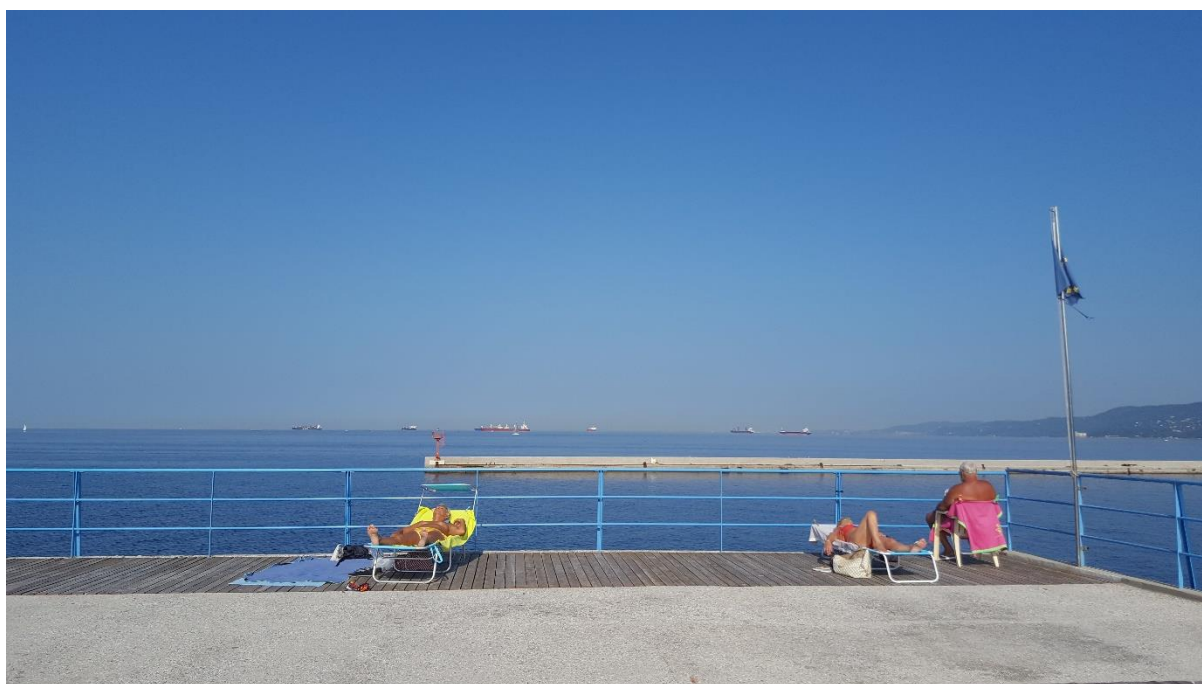
אל פניו המוארים, הנראים בחצי-צדודית. פני איש זקן. זקנו הלבן מאוד, המצטרף לשערו הלבן הגזוז בקו האוזן ממסגרים את פניו. שפתי הדקות נעלמות בין הזקן לשפם והן שמוטות קלות, נחושות ורגועות בה בעת. אפו המעוקל חוצה את עיניו בקו עבה, העור תחת עיניו תפוח, ועיניו החומות, הימנית מוארת והשמאלית מוצללת, נתונות תחת חצי קשת כהה ועפעפיים שמוטים והן קורעות את הלב. עיניו מסתכלות אבל מבטו מופנה עמוק פנימה, אל תוך נפשו, והיא כולה יגון.

15.9.19

טרייסטה. ביומיים האחרונים התקיים בתעלה הגדולה – שנבנתה במאה ה-18 על ביצות מלחה בעיר הנמל החשובה במטרה שלא צלחה במלואה לקרב את האניות למחסנים ולהקל על טעינת הסחורות ופירוקן – טורניר בינלאומי של פולו קיאקים. משחק משונה, בין כדורסל להוקי קרח, שמשתתפיו, אשר רק פלג גופם העליון חשוף ויתר גופם קבור בסירה, חובטים ביריביהם במשוטים בעוצמה רבה, מנסים להפיל זה את זה לשוא. הקבוצה המנצחת, אורחת אם לשפוט על פי הישגי הנבחרות המקומיות אמש והבוקר, כבר הניפה את הגביע כאשר יצאה לדרכה הפגנה של התנועה למען טרייסטה החופשית, הכופרת במזכר לונדון מ-1954, שחילק את הטריטוריה שנמצאה למעשה מאז ומעולם בשליטת אחרים, גם לאחר שהוכרזה עיר חופשית ב-1947, ומסר את רובה לאיטליה ומיעוטה ליוגוסלביה. הרטוריקה דמוקרטית, רב-תרבותית, ואני שומעת בדלנות. טרייסטה, נסוכת שלוה קייטנית למראית העין הטריה, שקועה עמוק בפוליטי. חן העיר הימיבינימית עם רחובותיה הצרים המתעקלים (אבל הבתים מאוחרים בהרבה, פה ושם נטושים עדיין, בהליכי ג'נטריפיקציה מתקדמים; כאן היו בתי הזונות של ג'ויס ואולי גם המועדונים של סוובו), רושם התעלה והרחובות המסודרים בגריד סביבה, מרכז העסקים שם מתנהגת העיר בת 204 אלף התושבים כאילו היא מטרופולין בוגרת, הכנסיות (קתוליות ופרבוסלביות) והשרידים הרומיים הפזורים בה, מתפוגגים בשוליה העשויים שיכונים שמתגוררים בהם גם מהגרים, סופרמרקט-על, אצטדיונים, מפעלים ואתר שואה אחד: מפעל עיבוד האורז סן

סאבה, שנעשה ב-1943 למחנה ריכוז של יהודי האזור ובעיקר של עצירים פוליטיים שנשלחו למחנות בפולין ומאות אף הומתו בו. נכנסתי אל אחד מתאי הצינוק המופרדים בחבל וסגרתי עלי את דלת העץ. בנמל עוגנת ספינת טילים, לווייתן של 13 קומות. הנוסעים שירדו ממנה זה עתה עומדים למרגלותיה בטור ארוך, ממתנים להנחיית הדיילות המובילות אותם קבוצות-קבוצות אל האוטובוסים. ובבריכה קטנה באקווריום הסמוך, הלואו-טקי להפליא, שוחים כרישים קטנים במעגל אינסופי לקריאות העידוד של ילד אחד קוקו! קוקו!

17.9.19

טרייסטה. תשע וחצי בבוקר, ובברים בקומות הקרקע של שורת בנייני מגורים ומשרדים ארוכים ונאים מול הנמל, יושבות חברות של גברים זקנים עם יין לבן ועיתון. אין קפה במקומות האלה. נמל היאכטות צפוף ומסודר אבל סביבתו, לפני הכניסה הראשית לנמל, נטושה-למחצה. בשוק הסיטונאי הסמוך מפנים את שארית הסחורה. הנמל של טרייסטה שמור ומסוגר, כולל גדרות סביב, שערים ופנסים מהבהבים, למרות שהוא נפתח מעת לעת לביקור מודרך של אזרחים בשם הקירוב. הנמל מוגדר חופשי עוד מן המאה ה-18, ופירושו של דבר שחלים בו חוקי מכס ומע"מ מיוחדים. חמישה הטרמינלים שלו נמצאים תחת אחריות רשות הנמלים אך מופעלים גם בידי חברות פרטיות. כל הסחורות עוברות בו, והוא בינלאומי מאוד. כעת עוגנות בו או נמצאות בסביבתו בעיקר ספינות נושאות דגל איטליה אבל גם של סין, פינלנד, מלטה, ליבריה, באהאמס, סינגפור, קפריסין, לבנון, הולנד, גרמניה ואוסטריה. לקנא. יתרונו הגדול, מלבד מימיו העמוקים, הוא החיבור לרכבות המגיעות אל מרכז אירופה וצפונה. מאז 1871, בעקבות בניית תעלת סואץ, הוא משמש גשר בין מזרח ומערב, ופרויקט דרך המשי הסיני ככל נראה יעשה לו רק טוב. ג'ויס, שהגיע לטרייסטה ב-1905 וחי בה כמעט ברציפות עד ערב מלחמת העולם הראשונה, היה עד לצמיחת הנמל והעיר בכלל ולרב-תרבותיות ולפתיחות שלה, שראשיתן עוד בימי מריה תרזה, ונהנה מהן. במוזיאון הצנוע מאוד המוקדש לו ולסובו חברו, מוצגים מכתביו באנגלית ובאיטלקית ובגרמנית ותצלומים של בתיו בעיר, ושני גברים אירים שלמדו בבית הספר שלו –

יוונית ולטינית והכל, כמוהו, הם אומרים – מצטלמים עם מגזרת הקרטון. בין השוק לנמל שוכן חוף הרחצה אוסוניה (נ. 1936), שהוא למעשה סדרה של ראמפות מוגבהות וקטע ים מסומן שאפשר לרדת אליו במדרגות ברזל, ומשתזפים ומשתזפות, רובם מבוגרים מאוד וכבר חומים מאוד, שרועים בו על מגבות וכסאות נוח. עיר של שעות הבוקר היא עיר מבוגרת, וטרייסטה ממילא מבוגרת. בערב, ממרומי כנסיית מונטה גריזה הכעורה בשולי העיר, שהדרך אליה עוברת בין בנייני שיכונים ובתי דירות ווילות וגם חלקות יער – מבנה עשוי קורות בטון ענקיות שנחנך ב-1965 – נשקפים קצות האופק וגם פרויקט רוצול מלארה בקצה האחר של העיר, פרויקט מגורים לה-קורבוזיאני בעליל אף שלא בהצהרה, המגמד לגמרי את אוניטה ד'אביטסיון: ארבעה מבני ענק במורד גבעה נישאים על עמודים אימתניים, גשרים מקורים מחברים ביניהם והם מקיפים קומפלט של מבני ציבור וגן שחלקו משמש לחניה. מעברים על גבי מעברים מבלבלים, מסדרונות רחבים וארוכים ונטושים מאוד, חללי מסחר ריקים, משטחי חניה עליונים ותחתונים, והכל-הכל מכוסה גרפיטי. המון מחשבה הושקעה בפרויקט הזה של דיור ציבורי, צוותים של מומחים שוחרי טוב עמלו במשך 12 שנים על תכנונו בהקשריו. הוא מדהים בממדיו, בעושר הפרטים שלו ובאפשרויות הלא נגמרות – והוא מפלצת. צוות חדש, מיומן ושוחר טוב, דן עכשיו בתיקונו. בחירות נעימות.

18.9.19

פולה, קרואטיה. מתי שהוא בדרך בין טרייסטה לפולה פקעה סבלנותי החקרנית. מעט אחרי הגבול הלא מורגש בין איטליה לסלובניה – למעט שלט ענק המודיע על קזינו והשילוט הכללי הזוגי שהופיע, בסלובנית ואיטלקית, וימשיך הלאה גם בקרואטיה, והפוגה קלה של אזור כפרי של שדות, גפנים ועצי זית – הופיעו אתרי הנופש. כפרים לשעבר שהוסבו לאתרי צימרים, כפרי נופש ייעודיים, פארקי מים ושעשועים, שלטי מכירה באנגלית ומאות רוכבי אופניים מצוידים כדבעי בדרכים. בגבול קרואטיה, שתיכף תמחיש שאפשר להעצים עוד

בהרבה את הקיטנות, אספה שוטרת בהירה בחיך קפוא את תעודותיהם של הזרים. אירופה, האיחוד האירופי, וקצת עוד לא. מעט אחרי שירדתי מהאוטובוס בפולה – העיר הגדולה ביותר בחצי האי איסטריה ובירתו המנהלית במשך אלפי שנים, עתיקה מאוד, שנשלטה בידי כל העמים וממלכות האזור והיתה רומית, ביזנטית, פרנקית, ונציאנית, הבסבורגית, צרפתית, אוסטרו-הונגרית, איטלקית, גרמנית ויוגוסלבית (וג'ויס חי בה כחצי שנה) – הבנתי שנלכדתי. חלקה הדרומי של קרואטיה – ופני דרומה – צר וארוך והתחבורה הציבורית (אין כמעט מעבורות בעונה זו) היא תחבורת-מאספים אטית גם בקו המהיר. התיירות אינה זקוקה לה, זו תיירות נפש ייעודית או קבוצתית שנעה בכוחות עצמה. תיירות היא אחד מענפי הכלכלה החשובים של קרואטיה מבוססת השירותים, שנתונה ממקמים אותה להבנתי באמצע, במצב בינוני. גם יחסיה עם גרמניה בת זמננו הדוקים – עיקר היבוא שלה משם ומהגרי עבודה קרואטים חיים בה, וגרמניה גומלת – רוב התיירים באים ממנה, כולל תיירות כיתות-בית-ספר מפתיעה. מתיקות כשל הפנקייק-נוטלה, להיט במדרחוב הימי-ביניימי-רינסנסי של פולה המרוצף אבני-מדרך רומיות, מאיימת לחנוק אותי מאז שהגעתי אל הממתק התיירי. אני מגייסת את מה שאפשר: הארכיאולוגיה שלה – אמפיתיאטרון רומי מהמאה הראשונה, אחד היפים והשמורים שבנמצא, שרידיו של עוד אחד, מקדש, שרידי חומות ומגדלים, קשתות, פורום ומבני מגורים; שרידי כנסייה ביזנטית וכנסייה רומנסקית יפהפיה; מצודה ונציאנית שיסודותיה רומיים ועוד שרידים ואתרים פזורים ומרובים כל כך עד שהם מתגלים גם באקראי תוך כדי שיטוט. או ספינות הדיג המצוידות העוגנות לעת יום. הצלחתי חלקית. אז אני נאחזת במה שאפשר מחיי העיר הרגילים – הרחובות המסחריים סתם, שוק והקפה הסמוך לו, הגינות הציבוריות. ואני נאחזת גם במה שהוא הקושי של אחרים: הסמטאות בשולי המדרחוב חשוכות בלילה והבתים סביב מוזנחים, ובשכונות הפריפריה שרחובותיהן שוממים בשעת בוקר זו יש שיכונים ציבוריים דלים, בניינים ישנים מתפוררים, גינות ציבוריות עצומות ריקות ושוק שהעגבניות בו מצדיקות את מחירן הזול. אבל גם המון בתי קפה שכונתיים וצעירים שגודשים אותם. והנה עולים קולות ציוץ גרמניים. עוד קבוצה של נערי בית-ספר מתיירים. אולי חיפשו מפלט ממני.

20.9.19

הדרך לזאדר, זדאר; קרואטיה. מי הים האדריאטי היו שחורים. בצהריים הפציעה השמש אבל רוח לא מרפה הקציפה את המים, יוצרת שטחים של אדוות קלות ומעת לעת גם מסכים שטים של רסיסי מים. הים האדריאטי הוא חלק מן הים התיכון וגם מרחב בפני עצמו, על ייחודיותו האקלימית (סובטרופי לח בחלקו הצפוני) ונגזרות החי והצומח שלו – אני מזהה חלק מהצומח וחלק לא מועט מהחקלאות שאני פוגשת כוללת כרמי גפנים וזית אבל גם שדות רחבים של גידול לא-מוכר, ועל ייחודיותו התרבותית – ההשפעה האוסטרו-הונגרית והגרמנית ניכרת בכל. ברודל מבחין הבחנה היסטורית בין תושבי רצועת החוף, שפניהם לקדמה, לתושבי ההרים השורדים. בעומק היבשה מתחוללים, אני שומעת, פלאים, אבל אני כאן, ברצועת החוף היפהפיה של קרואטיה שמצוקי סלע מיוערי חורש מגיעים לעתים עד קציה, בתנועה דרומה בין נופי הר ויער, חופים, עיירות נופש וערים גדולות יחסית, שגם הגדולות שבהן (ספליט, למשל) קטנות למדי בעצם, ונוכחת שוב שהקדמה היא תיירות (והפרטה, האוטובוסים למשל). בזדאר אמרה לי מישהי, שתעשיית ה"דירות" המשגשגת, משהו בין aibon לחדר מלון, פוגעת בחיי העיר, שבאורח פרדוקסלי פרנסתה הבלעדית כמעט היא על התיירות. מלבדה מתפרנסים בים האדריאטי מתעבורה ימית של נוסעים ובערי הנמל גם של סחורות. קרואטיה, בסיוע גדול של האיחוד האירופי, סין וגורמים פרטיים משקיעה הון בתשתיות התעבורה – הדרך דרומה עוברת בין גשרים, מנהרות, כבישי אגרה, ותהיה גם רכבת שתוביל צפון-מזרחה ונועדה לחזק את התנועה המסחרית בנמלים מול זו של הים הבלטי. התנופה הזו, ובעיקר תנופת התיירות שאין שום מנוס ממנה, מולידה תופעות כלאיים: הרבה מהעיירות כוללות מלונות יוקרתיים, וילות להשכרה, חנויות מותגים ויאכטות ולצדם שיכונים ציבוריים. זהו אולי שריד של עברה הקומוניסטי של הארץ. ישנו גם איזה איפוק כללי, שדומה לו חשתי רוסיה, הקשור נדמה לי לקוד משותף של התנהגות במרחב הציבורי. שלוש פעמים פקע האיפוק: כשאשה צרחה מירכתי האוטובוס על הנהג שיחליש את הרדיו שניגן בווליום פראי פופ אמריקאי מתחנה איטלקית, כשקבוצה של מטיילי-מקום-עבודה, ככה הם נראו לי, ירדה בשירת רבים המנונית ועם בירות מהאוטובוס שלהם בתחנת הרענון בכביש המהיר, וכשקיללתי את עוזר הנהג המנוול. בעיר זאדר

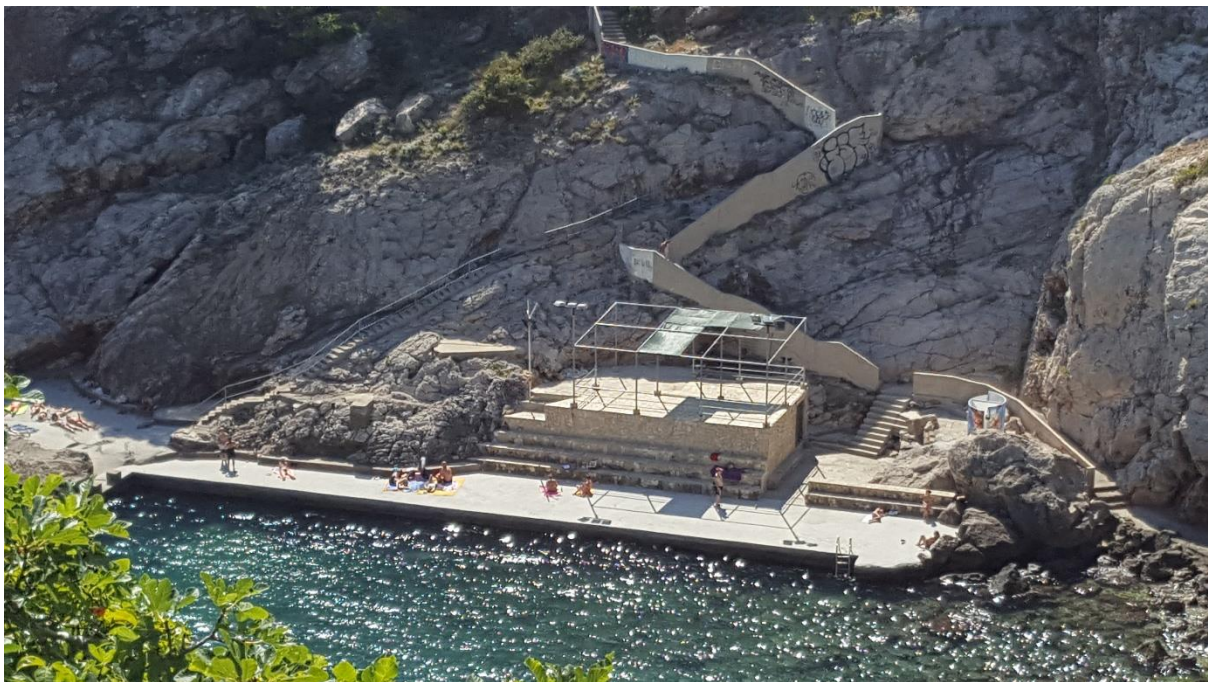
החלוקה ברורה: העיר העתיקה על ממצאיה בני כל העתים, וכל היתר. הארכיאולוגיה הרומית המפוארת שלה ניזוקה במלחמת העולם השניה וכאן בחרו לשחזר אותה שחזור מופגן: יצרו בעזרת שרידי עמודים וכותרות את מתווה הפורום, הציבו היכן שהוא עמוד גבוה, שחזרו את קווי המתאר של חדריים אחדים והניחו בתוכם לתצוגה ממצאים שונים. סביב יש שרידי כנסיות ומגדלים שמורים, והכל יחד יוצר מרחב שימור לא-מתחזה, כלבבי. עד כדי כך, שבפינות שני חדריים נרמזים עשו במקביל ילד וילדה שלא יכלו להתאפק עוד את צרכיהם.

21.9.19

הדרך לדוברובניק, דוברובניק; קרואטיה. שוב האוטובוס הציבורי המופרט, הפעם עם חילופים לא ברורים באמצע הדרך, אשה אחת שחרכה אותי במבטה כשהתיישבתי במושב הפנוי לידה, שני פטישי חירום מיטלטלים מעל ראשי, עוזר נהג שהיה לו מה להגיד לי בקרואטית והאוטובוס כולו שברח לי מהעצירה בעיירה אחת כי השתיתי במכלת בהתלבטות בין מאפה שמן לבייגלה ודהרתי אחריו להשיגו במהירות 180 קמ"ש בעזרת נהג מקומי שהדהרה השתלמה לו. בדרך עוד דרומה לכיוון דוברובניק, שעוברת רובה בפנים הארץ, שוב מראה העיירות ואפילו ערים שאני חשה את האגריות שלהן ומבינה שבסיסן אכן כפרי: בתים צמודי קרקע על חלקות גדולות המשמשות גינות ירק, שסביבם הודבקו שיכונים בני תקופות שונות, כולל פה ושם רבי-קומות של מגורים וחצי-קניונים בני זמננו. תהיתי וביררתי: סוחרי רגוזה, היא דוברובניק, המתוחכמים הצליחו לתמרן בין שתי האימפריות שמחצו את קרואטיה, העות'מנית וההבסבורגית, וכך שמרה העיר על מעמדה עד שמוקד הסחר עבר לאוקינוס האטלנטי במאה ה-16, וזה כבר סיפורו של הים התיכון כולו. תחת שלטון ההבסבורגים נעשו אדמות קרואטיה מקור לגידול תוצרת חקלאית והיא החמיצה את התיעוש המואץ של המאה ה-19, למעט זאגרב ועוד כמה ערים. ומה שהושג נחבל קשות עם הקמת ממלכת יוגוסלביה אחרי מלחמת העולם הראשונה. ביוגוסלביה הקומוניסטית, לעומת זאת, צמחה התעשייה הכבדה, כולל המספנות ההיסטוריות, במסגרת "הדרך השלישית" של טיטו, אבל עם מותו נותרה קרואטיה מדינה במשבר עם חוב חיצוני גדול. הבנתי משהו. ועוד

דבר: הגעתי לדוברובניק סמוך לשקיעה ורק חלפתי בעיר העתיקה, אתר מורשת עולמי, בתחושה של שובע-על-סף-ההתפקעות מההיסטורי שמכניס אותי אליו בארגון וסדר ואסתטיות מופתיים. לעומת זאת, הבניינים עצרו אותי, משתאה. גוטי, רינסנס, ברוק. כך קורה גם עם הנוף, אפילו עוצר הנשימה במהותו, נוף המצוקים המיוערים המשתפלים אל הים והמפרצים והאיים מנגד והכפרים התלולים על צלע ההר, שברגע כלשהו מפסיק להיראות. עד שעץ אחד או צלב בראש הר עוצרים אותי. זה הרגע של הייחוד, החריגה ממה שנעשה גנרי, בלי קשר לאיכות הגנטית שלו. ואחרי שתמרנתי בין שתדלני המסעדות בעיר העתיקה ומצאתי קבוצה של אמריקאים בסמטת המגורים האותנטית שגיליתי בירכתייה, נכנסתי למיסה. הכומר הזקן, לבוש גלימה אדומה מאוד, קולו הרועד רחוק שנות אור מהבריטון הנהדר של חברו שחור השיער שראיתי בפולה, בדיוק קידש את הלחם והיין ואז ירד לאטו, נתמך בקיר, לברך את צאן מרעיתו. נרגעתי.

22.9.19

דוברובניק, קרואטיה. (פוסט זה נכתב אמש בדוברובניק ונשלח הערב מטירנה, אלבניה. קורות היום המוטרף יסופרו במהרה). יותר מ-11,000 מבנים ניזוקו בדוברובניק מהפגזות צבא יוגוסלביה במהלך שבעה חודשי המצור היבשתי והימי על העיר. עשרות אזרחים נהרגו, אלפים נמלטו. הפגיעה הקשה בעיר העתיקה קוממה במיוחד את העולם המערבי. השיקום היה מהיר. במכון לשימור העירוני מסבירים שסילקו "תוספות לא-ראויות" והצליחו להתגבר על נזקי המלחמה. את נזקי רעידת האדמה הגדולה שהיתה בעיר ב-1979 טרם שיקמו במלואם. אכן, שום שריד וזכר למלחמת האזרחים האתנית הנוראית. היתה כלא-היתה. על פני השטח ולאוזני הבורות כמובן. בתור לכרטיסים בתחנת האוטובוסים אמר צעיר בוסני שהוא רק רוצה להגיע לניו זילנד. בנסיעה אתמול סיפרה לי סטודנטית לפיזיותרפיה בוסנית-קרואטית, שהיא רוצה לעבוד אחר כך בפינלנד או בנורבגיה. כל מי שצעיר רוצה לעזוב, היא אמרה, כדי להתפרנס טוב. אני מסתכלת על צעירי הארץ והם נראים לי בני כל-מקום, כלומר גלובליים. רחוק מהגלובליות העתידנית של אסיה – כאן זה אירופה, גם איטליה – אבל נכונים

לנוע. ואני דוקא מרגישה לרגעים ירושלים או רמאללה או חיפה או מבשרת ציון, בעיר הררית זו עם גרמי מדרגות, ירוק, גפנים, בניה מושקעת באבן מסותתת, שיכונים נינוחים ובניה חדשה באבן נסורה וגגות רעפים. כלומר, ים-תיכוניות רחבה. הדבקות של סגנונות ותקופות זו לזו, שנענות כולן לטופוגרפיה הקשוחה שיוצרת סדר ונעימות גדולה. התפיסתי חלקית גם העיר העתיקה. הלכתי לבית הכנסת הקטן באמצע סמטה צרה שפגז פגע בו ב-1992 והוא ממילא עשוי טלאי על טלאי, עמדתי שוב מול החזית הגוטית-רינסנסית הנהדרת של ארמון הרקטור ונכנסתי לראות טיציאן בקתדרלת דוברובניק הברוקית. אבל כרגיל בכנסיות קשה היה לראות ממש אז עקבתי אחרי ההכנות לטקס חתונה שנזירה גבוהה ומוצקה פיקחה עליהן, מיישרת את הכסאות ומושבי הספסלים שפרעו התיירים ומנחה את שוזרת הפרחים שעמלה על סידור גבוה. אחר כך התיישבתי בבית קפה סמוך לרחבת כניסה הראשית לעיר וצפיתי במחזה המרתק של המופע התיירי: ניתוב וסדר מופתיים של הקבוצות והיחידים ופריעתם הלא נפסקת. כולם נעמדים במעגל סביב המדריכה עם המטריה, כולם אוכלים גלידה (שמוצגת בגודש יתר ובצבעים לא-קיימים), כולם מצלמים, כולם בודקים במפה, כולם הולכים לשם, כולם לבושים בתלבושת הקייטנית. אבל הם גם חוצים את הרחבה בזויות לא צפויות, נעצרים, בוהים, שבים וחוזרים, והם בני כל העמים ממש. זוג שישב לידי, לא יודעת מאיפה הם כי ישבו ושתקו זה לצד זה דקות ארוכות בדרכה המייאשת לעתים של זוגיות ארוכת שנים, פרצו פתאום שניהם בצחוק גדול. ראיתי בעקבותיהם: אשה יפנית שמצלמתה מכוונת למעלה אל חומות העיר ומולה גבר ואשה אסיאתים לבושים חגיגית בפוזה, ולא היה ברור מדוע היא מכוונת כך את המצלמה, עד שהוסט מעט המבט והתגלה במרחק מה הצלם שלהם. הבנתי מה מחזיק אותם.

23.9.19

הדרך לטירנה, אלבניה. הקדמתי וקניתי מהכרטיסנית המוכרת לי בתחנת האוטובוסים בדוברובניק כרטיס לעיר החוף דורס, שאמנם נכתב עליו טירנה אבל היא הבטיחה שזה בסדר. בתחנה, בבוקר הנסיעה, קידם את פני לא אחר מאשר עוזר הנהג ההוא, ששוב עשה את הסיבוב. הנוסעים החלו לעלות. נכנס גבר מבוגר, קרח, בעל

סנטר מחודד מאוד, סילק את החבילה שהניחה מישהי לתפוס לה מקום והעביר אותה למושב מאחור, הניח את התיק שלו לצדו ופשט את רגליו. יצאנו לדרך. ממש לפני הגבול עם מונטנגרו עצר הנהג, עבר בין הנוסעים ולקח את כרטיסי הנסיעה של חלקנו לנצח. אחר כך התיישב לרשום. הוא ירד ועלה ושב וירד ולבסוף הורה לנוסעים להסתדר בשורה בתוך האוטובוס לבדיקת הדרכונים. אחד אחד ירדנו, מקפידים לא לעבור את הקו הדמיוני שסימנה בתנועת יד שוטרת הגבולות. עברנו בן רגע את שער הגבול של מונטנגרו והמשכנו, חולפים על פני כפרים ועיירות של תושבים, לא של תיירים, שעבודתם בדיג או גידול יצורי ים בים ומשטחי בטון המשמשים חופים שעליהם הם מנקים את הדגים (כלומר, עוקרים את קרביהם) או משתזפים, ואחר כך שוב עיירות נופש שאמנם אינן משתוות לאלה המהוקצעות של קרואטיה אבל הן לא חסרות. עכשיו כבר התגבשה לה ממש החבורה שניצניה בקעו עוד בחופי קרואטיה: הנהג, הנוסע הקרח, צעיר עגול שעקב אחריו בהערצה ועוד אחד. שוב עצרנו. תהיה החלפה, בישר הנהג. כל הנוסעים לטירנה – וגם דורס? שאלתי, כן הוא סיין – יעברו לאוטובוס אחר. הקרח, מעריצו והשלישי גם הם בעוברים. נהג חדש ואתו חצי-עוזר. אחוות הגברים התעצמה עכשיו. הקרח עבר למושב הקדמי, גם מעריצו והאחר. דיברו על יוגוסלביה וחילקו זה לזה עוגיות. בינתיים חלף מול עינינו הנוף החדש של אלבניה. דל הרבה יותר, כפרי מאוד, עם חלקות חקלאיות גדולות לצד הבית שנועדו בבירור לשיווק, ובהמשך שדות גדולים יותר, אולי שריד לקולחוזים, מסגדים, ובעיקר הרס גדול ובניה אינטנסיבית, שפירושם בניה. גם בהמשך, כשעברנו בין עיירות וערים, ניכר המעבר הנמשך עדיין של אלבניה בין הכלכלות ובין העולמות (הרבה יותר מסימניו הפיזיים והבירוקרטיים בקרואטיה). כעבור שעה או שתיים של נסיעה עצר הנהג, נעמד לפני קהל הנוסעים והחל לשאת דברים. נאווה היה הקדמה ארוכה להצהרה שאותה הבנתי: כולם לטירנה, נכון? הוא קבע. סליחה, אמרתי, אני לדורס. לא, הוא אמר, האוטובוס נוסע לטירנה, תראי כרטיס. לא היה לי, הנהג השני לקח אותו. הוא לא דיבר את שפתי ואני לא את שלו. הקרח הצטרף לדיון. הבנתי מה שאמר: נכון, האוטובוס עובר בדורס, אולי לא זה אבל המקורי שיצאנו אתו מדוברובניק, אבל מה לעשות. ובעוד הדיון הזה נמשך התגבשה בי ההכרה שהכל לטובה. המתווה הרעיוני של הטיול הזה – לאורך החוף וברצף – נכנע בפני הפיתוי שהיה שם כל הזמן: טירנה, בירת אלבניה. הנהג המשיך, פונה לחצי-העוזר, לקרח, למעריצו ולקהל הנוסעים רחב. ניגשתי אליו. טוב, אמרתי, מלטפת אותו להרגיעו, טירנה, הכל בסדר. הצעתי לחצי-עוזר בגוגל טרנסלייט דיל: טירנה, אבל יתנו לי לגשת לתיק שלי בארגז המטען להוציא מטען לטלפון. אלמלא ההסתבכות זה לא היה קורה, בטח כשמדובר באשה זרה מבוגרת. הגילנות, אבוי, נוכחת. זהו, ממשיכים. ברגע נדיר של אינטרנט ביטלתי מלון והזמנתי מלון. והנה נוכחתי לחרדתי שהנהג סטה מהכביש הראשי המוביל לבירה – דרך מהירה שהיא למעשה דרך מקומית מאוד – והתקרב התקרבות מסוכנת לדורס. לרווחתי, ברגע האחרון הוא שב ופנה לכיוון העיר. דקות אחדות אחר כך ניגש גבר רוסי גדול מאוד אל הנהג וחצי-העוזר ואמר להם באנגלית-רוסית שהוא נוסע לדורס וכך גם כתוב בכרטיס שלו. הנהג עצר בצד, באמצע הכביש בעצם. בדקו, ונוכחו שצדק. התחיל דיון חדש. הרוסי הציע שיתנו לו חמישה יורו והוא יסע לבד. הנהג וחצי-העוזר לא הגיבו. החצי-עוזר אותת לי איתותים שלא הבנתי. בלי להשיב לרוסי כלל האוטובוס המשיך בדרכו לתחנה המרכזית של טירנה. ושם, אחרי שכולם ירדו, הודיע הנהג לרוסי ולי שמכאן נמשיך לדורס. ברחתי. זה נמשך 11 שעות. טירנה, בחטף, מתרוצצת בין גיבוב של ישן וחדש וככרות שלטון ואזרחות רחבות ידיים מאוד, והיא מאוד נעימה בינתיים. מוסיקה מתייוונת שניגנו זמר וסינטיסייזר במסעדה שישבתי בה (אני אוכלת אוכל איטלקי, היתר זה לחי עגל) שלחו אותי לשמוע קצת. התאהבתי. הבריאות והחינוך בארץ חנים והשוויון המגדרי הוא מהגבוהים שיש. אהבתי אותה עוד יותר. ובעודי כותבת את השורות האלה הזדעזעה אדמת טירנה. פעם אחת ודי, לכולם שלום.

24.9.19

טירנה, דורס; אלבניה. 'צאתי מטירנה בלב כבד. המונומנט היחידי שבחרתי לבקר בו, BunkArt2, מקלט אטומי סודי בלב טירנה, חלק ממערך של מאות אלפי בונקרים שנבנו תחת רודנותו של הפרטיזן לשעבר אנוור הוג'ה, שנהפך למוזיאון בעקבות פתיחת הארכיונים או מה שנותר מהם ב-2016, מציג באופן מיושן מאוד (הרמתי מהרצפה קאפה שנשרה מקולאג' של תצלומים מודבקים באלכסון בנייר דבק) את קורות רדיפתם של כ-100,000 אזרחים, מאסרם ועינויים, רצח כ-5,500 מהם בשנים 1945-1991 בידי סיגורימי, המשטרה החשאית האלבנית. התצוגה משחזרת בכמה עשרות חדרים מתישים את ההיסטוריה של הרדיפה הבטחונית אבל עיקר כוחה בראיונות וידאו עם כמה מהשורדים, שקשה לשאתם. חיפשתי את דירתו של הוג'ה ומצאתי מגרש בבניה. תהליך ההפרטה של אלבניה היה עקום במיוחד. שוטרים מסתובבים באזור ככר התרבות זוגות-זוגות (אבל עסוקים בעיקר בסלולרי), זוג צועניות יחפות חוצות את הככר עם תינוקות בזרועותיהן, ובתחנה המרכזית – מהומת אלוהים. אוטובוסים ומוניות שירות מתמרנות במגרש הצר בצפירות, סדרנים מכריזים על יעדיהם, וסביב שלוליות, תלי אשפה ורוכלים שפרשו את מעט התוצרת החקלאית שלהם על מעקה המדרכה. זה בלקן, ולא עוד סלבי. האנשים יותר קצרים וכהי עור, חלקם נראים מרכז-אסיאתים, ולכל הבחורים יש תספורות קיסר (נדמה לי שכך קוראים במספרות ישראל לגלוח למטה ומפואר למעלה אלא שכאן התפארת ממותנת). לצד הדרך העמוסה המובילה מטירנה לדורס ניצבים עוד ועוד מבנים לא-גדולים, ניאו-ליברליים בנראותם – בנייני המשרדים של חברות שונות, ולצדם בתי מלון קטנים. גם מראה כזה ראיתי במרכז אסיה. ומאחור – ספק כפרים ספק שכונות כפריות. הפגישה הראשונה עם דורס מדככת. אי שם ישנם חופיה הזהובים עם ספות השיזוף והתיירים, סביב האזור ההיסטורי –אמפיתיאטרון רומי, פורום ומרחצאות – רצפו יפה, ויש מסעדות ובתי קפה ופה ושם חנויות מותגים אבל רוב חלקיה, אלה שפגשתי בכמה שעות שהסתובבתי בה, דלים, מגובבים ומוזנחים. הנמל שלה, נמלה המרכזי של אלבניה, נמל מסחרי וגם טרמינל נוסעים, מנותק ניתוק גמור מהעיר בגדר גבוהה חלודה, כביש מהיר וקו רכבת מושבת. אלבניה, למודת כיבושים ודיכוי היסטוריים,

מתדפקת על שערי האיחוד האירופי ובינתיים מתבקשת להמתין בלימבו. היא קטנה – 3.5 מיליון תושבים, יש בה רוב מוסלמי גדול, התוצר הלאומי והמקומי הגולמי שלה נמוך בהרבה משל האיחוד, שער המטבע שלה הוא 121 לירה לאירו, ומדברים בה שפה של אף אחד אחר. האיחוד תומך בה תמיכה כלכלית, בתנאיו. הזיקה לאיטליה ניכרת במיוחד: פיצות, פטפוט בשפה, מעבורות לבארי וברנדיזי, ואחריות של חוקרים איטלקים על חפירת האוצרות הארכיאולוגיים. לפנות בוקר העיר אותי קנון המואזינים: תחילה קולו העמוק של האחד, ואחריו קולו הגבוה של האחר. חזרתי לישון.

25.9.19

הדרך לקורפו; אלבניה, יוון. המעבורת שלנו בין סראנדה לקורפו – זו נראתה הדרך היחידה לצאת מאלבניה ולהגיע ליוון – היטלטלה על מימי שערי הים התיכון כקליפת אגוז על פני מים סוערים. היא נטתה ימינה – מסתירה את השמש בשמים! – ושמאלה, לפנים ולאחור, הודפת אלינו גל אימתני שהציף את הסיפון, כל זאת לצהלת הנוסעים האחרים שעודדו אותה בקריאות תרועה, שעה שאני, שלא עליתי על דנדנה מאז גיל ארבע, שאלתי את נפשי למות. נזכרתי בברכה, אשת אליהו אחי מוטל, שקוראת, שעה ש"הפרינץ אלברט" נקלעת לסערה באוקינוס האטלנטי וכל אחד "רץ איזו ריצה משונה הצדה שם הוא מחזיר את כל החלב שינק משדי אמו", ש"הנה הנה היא מתה!" ו"סיביר היא גן עדן לעומת אמריקה!". אבל כמו שם, לבסוף נרגע הים ונכנסנו בשקט ובבטחה לנמל החדש של קורפו, אל תור תיירי שלא היה מבייש את אליס איילנד. הדרך הארוכה מדורס לסראנדה, הפעם במונית שירות שקיצרה אותה בשעתיים! עברה רובה בפנים הארץ. נוף פריפריאלי, כפרי (אותן חלקות מעובדות לצד כל בית, כנראה פרי השבת האדמות לאזרחים עם התמוטטות הקומוניזם), של שדות, כרמים וחממות (תירס, עגבניות, עגבניות שרי, גזר, שום, בצל, מלונים, גפנים, תפוחים ואחרים שלא זיהיתי), תוצרת המשמשת שימוש מיידי – היא נמכרת בדוכנים מאולתרים בצדי הדרכים, כולל גריל שעליו נקלה התייר; מפעלים קטנים של מלט, לבנים וברזלים, תחנות דלק, מוסכים, סככות לממכר מכונות חקלאיות, בונקרים

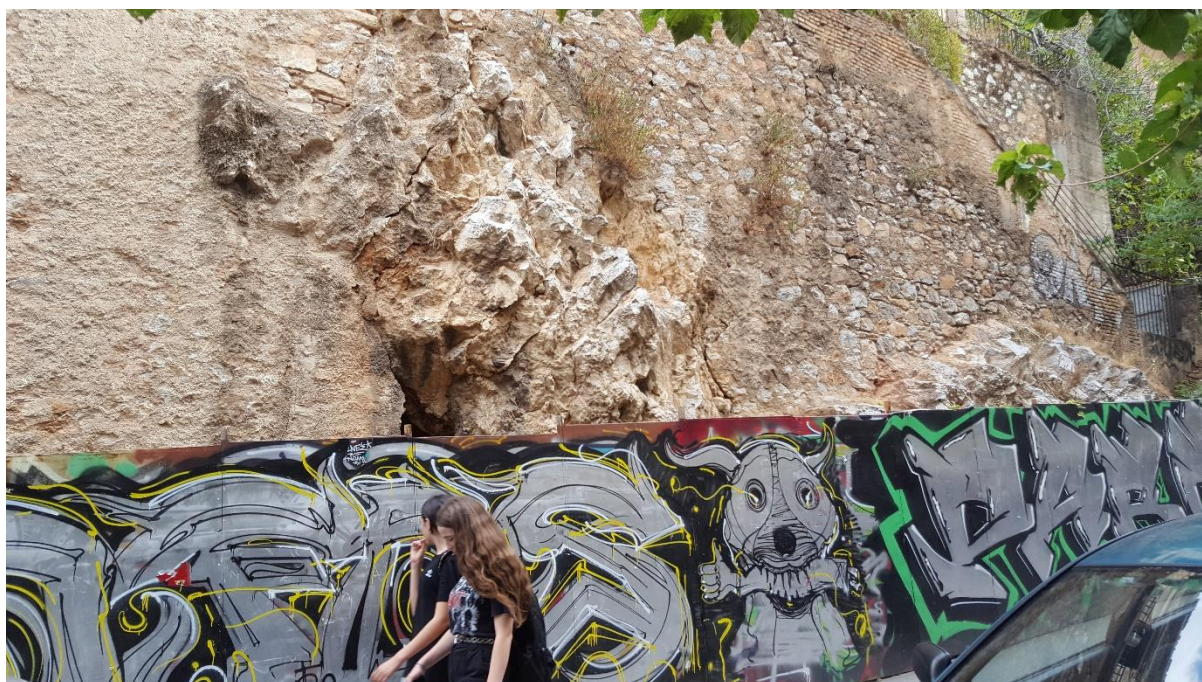
נטושים, מלונות ובתי קפה של דרכים. בעלי החיים – כבשים בעדרים קטנים מאוד על רועיהם (אחד עם מטריה), תרנגולות שחורות (תרנגול אחד רדף אחרי תרנגולת שנסה מפניו במהירות של פומה), עזים, פרות וחמורים פה ושם – מסתובבים משוחררים בחלקות הגדולות (בדרך לגורל נוח פחות). באחד הכפרים ראיתי את רועת תרנגולי ההודו הראשונה של חיי. רק כלב אחד נקשר בגשם לאחורי משאית בחניה של פונדק דרכים. והנוף, לא רק שהוא מאולתר וניכר ממנו שחסרה תכנית אב לפיתוח המלאכה והתעשייה באזורים הכפריים בדרום אלבניה (אולי יש) – זה גם נוף של נטישה והרס. בחלקים הצפוניים ראיתי את ההרס ולצדו הבניה וברור היה שהוא בתהליך של פיתוח. כאן, בתים בכפרים, מבנים לצד הדרך, מפעלים, מבנים חקלאיים ובתי מלון עומדים בשממון במאותיהם. אני יכולה לשער שגם זה חלק מהשינוי העמוק שעוברת הארץ בדרכה לקפיטליזם ולאיחוד האירופי. כמו הדרך הראשית דרומה שנסללת מחדש בחלקיה ובנייני תעשיית הניהול והשירותים שראיתי בצפון ובמרכז. ואני רק מתפללת לשלום קורבנותיה העתידיים. ככל שהדרמנו הלך הנוף ונעשה נוצרי, ברדיו ניגנו פופ יווני ויוונית החלה להופיע על שלטי הדרכים. אחרי שירד הערב על תור הכניסה ליוון השמיעה לווייתן הטיולים אאידה, מנצנצת באורות כל סיפונה ותאיה, קול תרועה חורק ואחר כך קול צפירה גבוה ויצאה לדרכה אל היעד הבא.

26.9.19

קורפו, יוון. כמה מלבבת! התיישבתי לפני הצהריים בקפה בככר ת'אוטוקי, הככר המרכזית של העיר קורפו, ורציתי להישאר לנצח. איזו אינטנסיביות של תנועה ומפגש ופטפט ונינוחות ביום נעים זה! בבתי הקפה כולם עם האספרסו-קר יפה התואר, עם או בלי חלב, קודם הפנסיונרים, ואחר כך וגם התיירים המגיעים מהעיר העתיקה וסביבם תלמידי בתי הספר שגמרו ללמוד והקונים והקונות. אינטנסיביות כזו ראיתי רק ברחובות בני ברק או ירושלים החרדית וקצת ברחובי האהוב, קינג ג'ורג' בתל אביב. לא זו הדוחה של ימי חג לאומיים אלא של היומיום. אחר כך התחלתי ללכת. תחילה סמוך למרכז. פלורנטיין! עם הבלוקים הרציפים, קנה המידה

המאופק והחצרות הפנימיות. אולי לא במקרה. אחר כך העיר העתיקה, אתר מורשת עולמי, עם רחוב ראשי תיירי ונספחיו על הריצוף הדקורטיבי והחנויות, אבל גם סמטאות מגורים, חלקן צרות מאוד של ירכתי בניינים, וחלונות בגובה העין, קולות שקשוק כלים ורדיו, ריחות בישול, מאפיה מקומית, נשים שנראות כמו אמהות וסבתות שאני מכירה ומפגשי שכנות אקראיים שמשתתפים מתקשים להיפרד זה מזה. הכל שמור כדי שיוכל להמשיך להתקיים אבל לא משוחזר, משופץ פה ושם ונטוש פה ושם, על אף שמי יודע, אולי העיר העתיקה תהפך לבסוף כמו דומותיה למעצמת אירביאנבי. בשוליה, באזור היהודי, ה"אבראיקי", ישנו בית הכנסת טיימפו גרקו ובו לוח הנצחה עם שמות המשפחות בנות העיר שנספו בשואה וגם, כן, דגלי ישראל. מרחק דקות משם והלאה – עיקר העיר. גלי אשפה וצחנת ביוב, גיבוב, נטישות וסימניהם הנואשים של שיטה וסדר מיוחלים (סוככים אחידים, מברזנט או תריסולים זזתיים), שנסוגו בפני פראות מגורים. פראות במובן החיובי דוקא. תושבים מנכחים את עצמם מאוד, עם וריאציות לא נגמרות של בניה ומיני תוספות, צלחות לווין ואנטנות, גינות מאולתרות וחניות מלאות יצירתיות. האתרים הארכיאולוגיים הפזורים בעיר מגודרים כמעט כולם. ממצאיהם מוצגים, נדמה לי, במוזיאון הארכיאולוגי שהיה סגור. קודם לכן, מאחד הבתים בגבול העיר העתיקה הונציאנית, שהם גדולים ומרווחים יותר מאחיהם בפנים, יצא איש זקן לבוש כולו לבן, מכנסים קלים עם גומי וכותנת קצרת שרוולים תחובה בהם, בידו שקית פלסטיק קטנה וקלמר עור. הוא פגש מכרה, החליף אתה כמה מלים, והמשיך בדרכו. לאט לאט, מכלכל את צעדיו. הלכתי אחריו. הוא חצה בזהירות את הרחוב ואחר כך שלולית של מי גשם או ביוב, המשיך במורד הרחוב ואז נכנס לסניף בנק. ראיתי אותו מבעד לחלון צועד מקצה הסניף עד קצהו, חוזר על עקבותיו ואז יוצא. שוב הלך לאטו, מודד את צעדיו, נזהר בשלולית, חצה את הכביש ונכנס לביתו. בערב, במסעדה, ישבו לידי שלוש נשים בגילי בערך שוויתרו על הגוף או אולי להיפך – נענו לו, מזמינות עוד ועוד מנות ובירה ונותנות בי כל הזמן מבט אלכסוני בלתי מרוצה. אירופה מזדקנת, תיירה מזדקנים. אבל למי אכפת אל מול הס'! אני מחכה לה תמיד בדריכות שמחה כשאני שומעת מוזיקה יוונית. כאן היא שופעת בנדיבות. הלשון מקופלת פנימה, נבלמת בידי השיניים, והצליל שורק חרישית, מלא אלגנטיות ואופי. תענוג.

27.9.19

אתונה, יוון. מנהיגות האיחוד האירופי בגלגוליהן הקודמים אמנם שדדו ליוון לא מעט מאוצרותיה –אחרי הכל תרבותה היא ערש תרבותן – אבל בכל זאת נשאר משהו. אוסף התרבות המיקנית העשיר, למשל, המוצג במוזיאון הלאומי לארכיאולוגיה באתונה ומשובב את הנפש. כלי פולחן וכלי בית, תכשיטים, כלי נשק ופסלים בזהב וחרס ושנהב (מיובא) ועצם וצדפות, והשיא – שברי החרסים עם כתב ה-linear B, שלישי במניין העתיקות לשומרית ולמצרית (או רביעי, כולל linear A הלא-מפוענח). הגעתי לשם אחרי הליכה ארוכה, שהובילה אותי דרך שכונות מגורים במעלה הגבעה ואזור של בתי דפוס ומפיצי ספרים, אל לאקסרכיה, שכונה אנרכיסטית-טבעונית צבועה כולה גרפיטי פוליטי, כולל הקמפוס של האוניברסיטה הטכנולוגית (שישפיל נא הטכניון את עיניו), עם בתי קפה וחנויות ספרים ושתי קבוצות של שוטרים עם קסדות ומגנים בפינות רחוב ואוטובוס לעצורים בקצה. השכונה נמשכת מאליה לאזור של מהגרים, המגיע עד לבית המלון הבסיסי שלי, שלידו יושבות כבר יומיים על גדר אבן כמה נשים פקיסטניות, כך נדמה לי, ומפצחות גרעינים לבנים. יש בעיר, מטרופולין ראשונה בדרך שלי, תנודות עזות בין אזורים: מאזור המהגרים והשוק אל שדרות שלטון ומוסדות תרבות, אזורי מגורים שקטים ושכונות מתוירות שמצטרפות לאזור-עיר תיירי שלם, הכי גדול שראיתי מסוגו, המשתפל מהאקרופוליס אל כל צדדיו. הוא נפלא, האקרופוליס. לא שיערתי שעד כדי כך. לא רק בשל התגשמותו של סמל ענק במציאות, ולא רק כי הוא יפה להפליא (העמודים הדוריים בארכטיון מוציאים אותי מדעתי, וראש הסוס המעונה בגמלון הפרתנון! והמראות מסובב האקרופוליס!), אלא גם כי הוא הוא חסר. ריקותו מותירה רושם עצום. ההר כולו הוא תל חורבות ששוקם ועודנו מטופל שיקום מושכל, חלקי מאוד. מראה הפרתנון לא היה חודר כל כך אילו עמד הבניין בשלמותו, אלמלא המראה העירום ממרחק של העמודים והגמלון החסר (הוא הציץ אלי לשבריר שניה מבין בתי העיר כשהתקרבותי אליה). מובן שבחרו לרמוז דרך ההיעדר אל עבר אחד וברור התפקיד הלאומי של האתר, כמו זה של דומיו בכל מקום אחר, וחשוב להצביע על התפקיד הזה. המסגד שקם שם והכנסיה הם אפיזודה בתרשים קטן על לוח ההסברים. הפוליטיקה של אתרי התיירות ולצדה האתנוגרפיה של התיירות אכן חשובות ומאלפות, ואני מודה ומתוודה שגם קצת מייגעות אותי. האקרופוליס מתנשא מעל לעיר, כמתבקש, אבל

העיר כולה הררית. בעצם, הערים כולן לאורך חלק זה של הים התיכון הרריות ואת זאת יש לזכור כשחושבים על יתר עריו בכפיפה אחת. שטיחותה של תל אביב, ודאי זו של ערי החוף באפריקה, היא עניין אחר היוצר עיר אחרת. גם אחרת. נוכחתי בזה בנסיעה הארוכה מקורפו לכאן, אחרי שעות של נופי הרים מיושבים בדלילות וירק עצי הזית – עדין, כמעט-זהוב, שנפגש פה ושם בירוק העמוק של עצי ההדר – כשהגענו לרצועת החוף הצרה ואל הערים והעיירות שבליט ברירה מתפרשות לצדדים ונותרות אולי בשל כך פרווריות. וכך החל הבוקר שלי באתונה: בפתח הקתדרלה של אתונה ראיתי את הכומר בלבשוש הנהדר עומד ומסתכל הצדה, ידיו שלובות מאחורי גבו, חיוך מסוים על פניו. הסתכלתי גם. מרחק מה ממנו, בקצה חזית הכנסייה, עמד גבר צעיר כהה עור ומזוקן. האיש קרא משהו לעבר הכומר. הכומר לא אמר מילה ורק צעד צעד מדוד אחד לעברו. הצעיר הגביר את קולו. הכומר צעד צעד קטן נוסף. הצעיר נתן בו עוד מבט ואז פנה אל קצה הרחוב ונעלם. הכומר המתין רגע ואז צעד במתינות אל קצה הרחוב והציץ. אחר כך הסתובב ופנה אל הכנסייה. אשה שיצאה מהתפילה נעצרה לפניו, מרכינה את ראשה. הוא בירך אותה בנגיעה קלה. גבר הופיע וביקש לקוד לו קידה קלה אבל הוא לא הניח לו וטפח בידידות גברית על שכמו. אחר כך נכנס פנימה. נכנסתי אחריו. הוא ישב בלשכתו, תמונת הפטריארך מעליו, אותו חיוך על שפתיו, משוחח עם מישהו לא-נראה.

29.9.19

אתונה, יוון. אתונה לא מתמסרת, וליתר דיוק לא מאפשרת את אשליית ההתמסרות. אני מכבדת אותה על כך. היא גדולה, קוטבית, לא מצודדת במיוחד וגם נכנסתי אליה מהדלת האחורית, לשכונה של מהגרים, חסרי בית וזונות, מרחק דקות הליכה מאזור שרד ומותגים. העולם הקלסי המופלא (מופלא מאין כמותו הרי) של המאות החמישית והרביעית לפני הספירה, שעליו בעיקר נבנה בלא מעט השקעה דימויה, במשולב עם המיתוס ההומרי (הומרוס מלווה אותי כל הזמן בתרגומו המענג של אהרון שבתאי), מתחבר לטריות הסלט והפטה והשמן זית העדין. אבל לא על אלה, לא עליהם לבד, שרים במוסיקה היוונית שאני שומעת. הנה עוד שוטרים, חמישה

הפעם, בקצה הרחבה שלפני האקרופוליס, עוצרים שני גברים צעירים לבנים, במראה של סטודנטים. הבחורים מציגים את הניירות שלהם, שוטר בודק בזו אחר זו תיקיות צבעוניות שיש בתיקו של האחד, ושתי דקות אחר כך הם מובלים לניידת ונוסעים משם. ובפיראוס – יצאתי לחפש את הנמל, אחד הגדולים באירופה, בבעלות רוב של חברה ממשלתית סינית, ומצאתי שניים. האחד, מעגן של יאכטות, סירות וסירות דייגים שבשוליו יש שורת מסעדות תיירות; והאחר, צפוני וגדול יותר, של מעבורות הנוסעים הגדולות, שבשוליו בנייני משרדים של חברות ימיות, בנקים וסוכנויות והטיילת המוזנחת לאורכו נחשמת לרגע במושבה של חסרי בית, שלא הרחק ממנה ישבו שלוש גברים עם רדיו חורק, כוסות אוזו וחצי ככר לחם לבן, ואחריהם, על ספסל נסתר, ישבה אשה ואכלה בלהיטות עוגת קרם ישר מהקופסה. בקצה הטיילת, בשולי השכונה, כבר עלו הביוב וצחנתו בתוך נטישות והתפוררות, עם אשה אחת רזה רזון נרקומני. המראה הזו משקף את הנתונים על כלכלתה למודת המשברים של יוון, שלמרות היותה מדינה מפותחת ואחרי שקיבלה לבסוף את תנאי האיחוד האירופי וקרן המטבע העולמית להתאמת כלכלתה לשיטתם, עודנה מקרטעת (יחסית). את הנמל במלוא כוחו לא ראיתי מתוך העיר אלא בדרך אליה, כשהגעתי: שורות של מכולות, תחנת כוח, מכלי דלק, בתי זיקוק, מנופים ורצף של אזורי מסחר בקנה מידה גדול משולבים מתי שהוא במגורים, עד שהכל מתפוגג אל תוך העיר עצמה. נוף טיפוסי של עיר נמל גדולה, חיפה והמפרץ למשל בקנה מידה הרבה יותר גדול. כך גם הדרך לשם, שעוברת בשכונות מגורים אינטנסיביות ומתרחבת לשדרה המובילה אל הים ומזכירה למשל את הנוף של אשדוד. הים הוא נוף, ודאי בעיר הררית כאתונה, והוא מקור פרנסה נוכח מאוד של רבים, מדיג – שוק גדול במרכז העיר מזכיר את עושר הדגה של הים התיכון, ובעיקר מתיירות, שהיא עונתית בהגדרתה וזה בעייתי. בסוף היום בפיראוס סימן קול תרועה רחוק שיש אירוע. ואכן, לקול תשואות אורחיהם הלבושים היטב, פוסעים במין שדרה מעוצבת עשויה קישוטי עץ וקש וסרטים לבנים, פסעו החתן והכלה אל תוך הכנסייה האתונאית, גרסה מודרנית של הדגם המקורי הביזנטי הורדרד-צהבהב, שקנה המידה שלו נעים מאוד והפנים שלו חם ועוטף ומזמין. שנה טובה.

30.9.19

אתונה, יוון. מרכז העיר נסגר לרגל המירוץ השנתי נגד סרטן השד, וכעדות כנראה לאן עשויה להתגלגל התכנסות המונים בארץ למודת מאבקים זו הכינו משאיות להובלת עצורים בכל מיני מקומות. ריצה, היאבקות, אגרוף ולימוד תוך כדי התהלכות התנהלו בליציאום של אריסטו, שבין שרידיו התהלכתי בהתרגשות גדולה ובלי שום פקפוק, מגייסת את רפאל כדי לדמיין עוד את האירוע המסעיר. כאן, בין היתר, עיצב אריסטו את מחשבתו המפוכחת, חובקת העולם. לא צריך יותר. ובכל זאת, מוזיאון התרבות הביזנטית הדידקטי והמצוין הסמוך מציג כמה רגעים מרתקים, שהם בדרך הטבע רגעי מעבר: בין העולם הקלסי לנוצרי, בין הביזנטיות למערב (הקתולי) ובין המודרניות הצומחת לאיקונוגרפיה הביזנטית הנמשכת. ואת היצירות הקופטיות היפהפיות. במוזיאון המלחמה השכן נאם ילד אחד בן ארבע נאום ארוך באוזני פבלוס מנאס, שנפל בקרב על מקדוניה מול העות'מנים ב-1904. ובאותה דינמיקה מטלטלת שאני חווה כאן התהפכה סביבת המוזיאונים, משרדי הממשלה, שכונת מגורים סוציו-אקונומית גבוהה אחת ובהמשך קומפלקס השגרירות האמריקאית המבוצר בשכנות לאולם הקונצרטים העירוני וגדול ממנו, ונעשתה לשכונה של מהגרים ואז שוב, צפונה משם, לשכונת חזיתות שיש וערוגות במבוק גזוזות ווילות מגודרות במרומי גבעה. בערב, שוב בקדמת השאול של שכונת מגורי, בדרך לבית הכנסת שהוסיפה עוד מדור, עמדה צועניה אחת – יחפה, סתורת שיער ומלוכלכת – והתגרתה בשלוש נשים הגונות מראה וסבר, כמותי. היא נעצה בהן מבט חודר ושלחה לעברן את ידה, כמעט-כמעט נוגעת. הן זזו לימין ולשמאל והודו לאל כשהרמזור התחלף לירוק. אני הודיתי לאל שנטפלה אליהן ולא אלי. הבאים לבית הכנסת, מלבד מעט אנשי הקהילה הקבועים, עברו תחקיר בטחוני, ששלט בו "איש בטחון", בוגר משהו. טלפונים סלולריים צלצלו ודיין ארוך על המזגנים התנהל שעה שחזן בעל טנור נעים פייט "אחות קטנה", שיר של סבל ותקווה המופנה לאל ולא לכוחות הבטחון, ואז פנו כולם למכוניות שהמתינו להם בפתח בית הכנסת ואני הלכתי בדרך הארוכה, עוקפת השכונה שלי, עוצרת, אם כבר, לאכול קישואים מאודים אלוהיים.

1.10.19

סלוניקי, יוון. במילה אחת: המרפסות. בכל בתי המגורים וברבים מבנייני הציבור. יש גם באתונה, אבל כאן הן פורחות, במובן קונקרטי ומטפורי (מטפורי: המרה, שינוי). הן חיות, עושים בהן דברים, נראים בהן אנשים במעשיהם. אף לא אחת סגורה, ולא כי הפטנט לתוספת חיונית לא נדרש אלא כי מרחב הביניים המרתק שהוא פנים וחוץ בה בעת מתאים כל כך לעיר. החוץ אינטנסיבי, חלק מחיי העיר הפטפטנית מאוד שלא פעם יש תחושה שכולם בה מכירים את כולם. שוב עדות הפנסיונרים המתכנסות ומתעצמות ונפרדות אט-אט (חלקם ממוללים מחרוזות תפילה), ואחריהן נשים בכל מיני הרכבים, ומשפחות. וגם תיירים, לא הרבה. ומרפסת גם במובן של פתיחות או אולי מוטב – גיוון. לא ביררתי מה אומרים יוונים אזרחים על המהגרים. בככר ליד אזור בתי הקפה של אוניברסיטת אריסטו הענקית העבירו ביניהם נערים אפגניים בגלוי שקיות של חומר, לא יודעת איזה. מרחק קצר משם, בהמשכה הפחות לבן של ככר אריסטוטלוס, פתחו שניים בנן-שלנטיות מכסה ביוב והוציאו שתי חבילות גדולות שהסתירו שם. בקו המקביל של אחד משני הצירים הראשיים של העיר – במזיאון תולדות העיר היוצא דופן, שמבוסס באופן בלעדי כמעט על חומרים ויזואליים, חומרים דוקומנטריים (תצלומים וסרטים) ומיפויים המוצגים באופן חצי-אימפרסיוניסטי, מראים בין היתר כיצד נוצרו הצירים אחרי תהפוכות 1917 – מרחק מטרים מהחזית הפורמלית שלה, מתנהלים חיים אלטרנטיביים של מהגרים חדשים יחסית מסוריה, אפגניסטן ועירק, שראיתי את ילדיהם חוזרים מבית הספר עם ילקוטים והם הרי כבר מפה. אולי לא לגמרי, מלמד אותנו דור אחר במקומות אחרים, אבל כל כך קרוב. אירופה, עור. הם נוספים לארמנים, לאלבנים ולבולגרים, מהגרים ותיקים יותר ולסוחרים צרפתים ואיטלקים שהגיעו במאה ה-19. הגיוון היסטורי,

סלוניקי עומדת בין מזרח ומערב. היא נשלטה בידי הרומאים, הסלבים והעות'מנים עד שנעשתה יוונית ב-1912. היא מקדונית ולא רק הלנית, וסימני כל התרבויות האלה, כולל תרבות ביזנץ המפוארת, מפוזרים בה בנדיבות, יפים להפליא. ליהודים כמובן היה חלק עצום בהיסטוריה שלה במשך מאות שנים. בשנות ה-40 של המאה ה-19 הם היו 51% מאוכלוסיותה, עד ש-1942 הובלו אלפים לכזר החירות שם התעללו בהם הגרמנים לעיני הציבור ועד להשמדתם באשוויץ. ובכל זאת, העיר באיזה רב-קיום. היא גדולה אבל לא מדי – 325,000 תושבים בערך, פחות מתל אביב שיכולה ללמוד ממנה מה עושים עם ים, איך מסכינים עם טופוגרפיה ואיך העולם יכול לנוע על יסוד עוד כוחות מלבד כסף ולהישאר, כמותה, מעוז תרבות. אבל בנמל הנוסעים, כששאלתי לאן אפשר לנסוע אמרו לי שלשום מקום ובכלל לא בטוח שאפשר יהיה. אין מי שייסע. חזרתי לעיר. הגעתי לכנסיית פנאגיה כלקיאון ממש בתום התפילה. המאמינים יצאו עם קרעי לחם שלקחו מקערת אלומיניום גדולה שעמדה תחילה לפני הכומר ואז הניח אותה אחד מעוזריו ליד דלת הכניסה. אשה אחת הושיטה יד אל הקערה, חפנה את הפירורים שנותרו בה ובלעה אותם בכוונה גדולה. לא הבנתי מה פשר הטקס, הקערה היתה יוצאת דופן בגדלה והלחם – לא הרקיק של המיסה ואולי הפרוספורה בעל החותם, אבל רק זאת: מי שיצאו משם היו שקועים במשהו וזקוקים למשהו והביטו בי בתמיהה. אחרים, כמה עשרות, התארגנו אותה שעה בכזר המרכזית להפגנה מול משרדי הביטוח הלאומי נגד פגיעה בזכויותיהם הסוציאליות של הזקנים. ובדרך בין אתונה לכאן שוב הופיע הנטוש – לא בכפרים ובעיירות עצמן אלא בצדי הדרך. זה אולי ביטוי לשינוי כלכלי שמייצגת מערכת כבישי האגרה על גשריה ומנהרותיה ומחלפיה המייתרת את הפונקציות שמילאו המבנים האלה, ואולי גם הרגל של חורבה שמתקיימת ויכולה להמשיך ולהתקיים בחורבנה לצד מחרביה. אז ספרתי את עצי הזית: 35 מיליון מתוך 170 מיליון העצים שמגדלים ביוון בכלל.

2.10.19

סלוניקי, יוון. מתי שהוא נעלמו קולות ההפגנה ששמעתי מפתח המוזיאון היהודי והלכתי בעקבות הכרוזים שפיזרה בנתיבה. לא מצאתי אותה, אולי נגמרה בינתיים, אבל מצאתי את עצמי בפתח בניין מדעי הרוח של אוניברסיטת אריסטו. באולם הכניסה ישבו כמה סטודנטים מתחת לכרזות אדומות עם כוכבי צ'ה צהובים ודיברו זה עם זה. הם מודאגים. הממשלה הליברלית מתכננת שינויים במערכת החינוך הגבוהה כמו הגבלת הזמן המותר ללימודים לתואר (הלימוד חינוך, המחיה לא) ובפעם הראשונה התירו למשטרה להיכנס לקמפוס. היא גם רוצה להאריך את משך שירות החובה (לגברים). האוניברסיטה, גיליתי במוזיאון, נבנתה על שטח בית הקברות היהודי שנמחה בידי הנאצים והיו בו כ-500 אלף קברים, בהם כאלה שעשו בהם שימוש בשרידי עמודים וכותרות רומיים. המוזיאון מציג את החיים ההיסטוריים העשירים של היהודים בעיר – בעיקר, יש לומר, של ההנהגה החילונית והדתית ושל הגברים ופועלם העשיר, בלי להאיר כמעט את היחסים בתוך הקהילה העניה רובה ועם הרוב או המיעוטים האחרים, מוסלמים ונוצרים. ומצד אחר הוא מעין בית תפוצות, עם אזכורי משפחות, מסמכים ותצלומים. התצוגה מתמקדת בדרך הטבע בהשמדת יהודי העיר במלחמת העולם השנייה והכרונולוגיה של הכיבוש, ההגבלות, ההחרמות והמשלוחים למחנות מצמררת בשיטתיותה ובאינטנסיביות שלה. הציוניות אינה עניין כאן מלבד מה שמביאים מבקרים ישראלים, וכולם היו ישראלים: אדנות שבאה מהבית, מצדקת השואה ומתחושת הבית שמשרות שתי דלתות זכוכית משורינית, זמזמים, שלושה שומרים חמושים ואיסור נחרץ לצלם. בחוץ, גוונים של ניאו-ליברליות שהסטודנטים חוששים ממנה (נדמה לי שנגדה הפגינו בצהריים)

אבל גם תחושה שהתחזקה עוד של חיים מחוץ למירוץ, אולי פועל יוצא של שמרנות וצניעות (נשים מבוגרות בלבושן השחור, ולמרות המגה-סטילטו הרווח), וככל שמתרחקים מהים לכיוון ההר מתרבים נכשלים. "סלוניקי, את האמא הגדולה של הנזקקים!" שר לה סטליס קזנג'ידיס. אני לא יודעת לאן תיגרר יוון ולאן תוביל את עצמה אבל מקווה שהפתיחות והדאגה שקזנג'ידיס שר עליהן עוד שוכנות בלבבות. יש לה את זה בגנים: שוב הלכתי למוזיאון הביזנטי ושוב נוכחתי בכוחו העצום של העירוב.

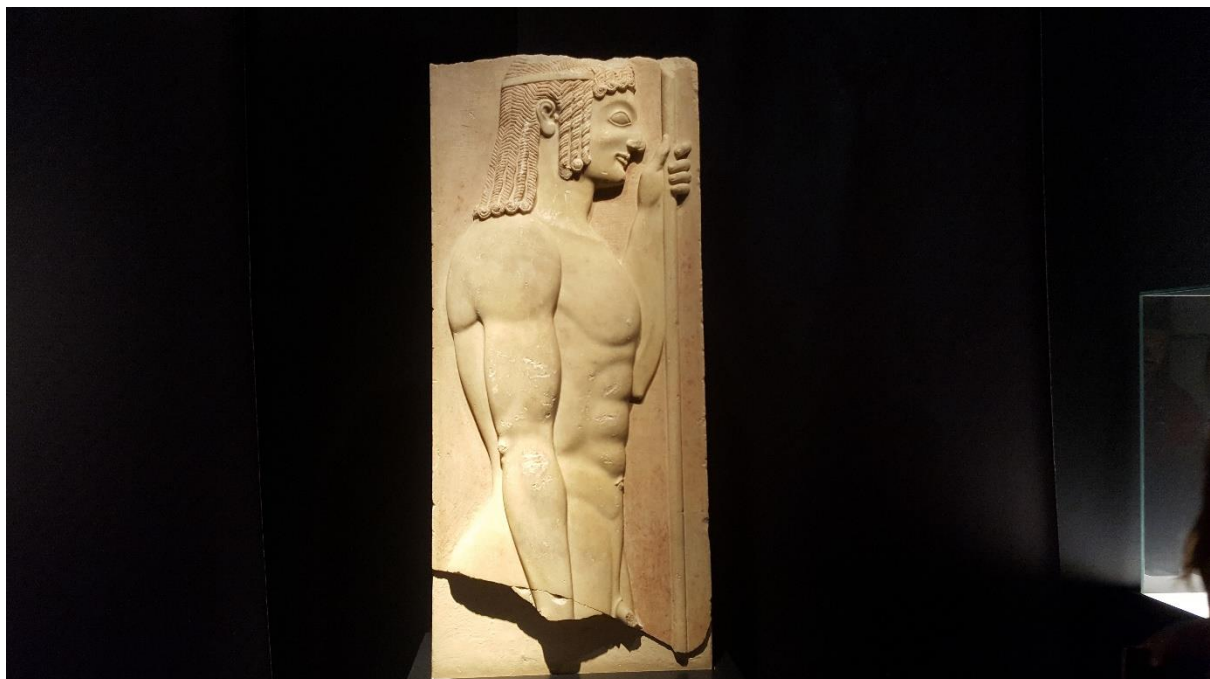

3.10.19

אלכסנדרופוליס, יוון. בגבול עם טורקיה הודיעו לי הערב הטורקים שאסור לי להיכנס ושלחו אותי בחזרה ליוון. הגעתי אליו אחרי לא מעט תלאות בכוונה שמי יודע אם תתממש אי פעם להגיע לאיזמיר, עיר שמרתקת אותי והיתה חשובה מאוד בתולדות הים התיכון, ולעבור בדרך בצ'נאקלה ולראות את הסוס שתכנן אודיאוס הנבון. הופתעתי. הזימון לחזור אל לשכת שוטר הגבולות בא אחרי שכבר החתים את הדרכון שלי ואחרי שעה של המתנה בצד היווני בעוד שוטרי יוון סורקים את האוטובוס ומפרקים חלקים ממנו לבדיקה. בתמימות בתולית, אחרי שאמרו משהו על ישראל, הנחתי שהנה זה ביטוי של הבי.די.אס, וחשתי סיפוק מעונה של צדק מולך. זה נגמר מהר. הורו לי בטורקית (בסדר גמור, אמרתי לעצמי, האימפריאליזם האירוצנטרי לא יעבור) לקחת את התיק שלי מהאוטובוס ולבוא אחריהם. רשמו אט-אט דברים בטופס וביקשו ממני לחתום. סירבתי. ביקשתי שיסבירו. הסבירו לי בגוגל טרנסלייט: זו הוראה מנהלית, והראו לי גם את תרגום הטופס. חתמתי בזעם מופגן בחתימה של משהו אחר. הורו לי לעלות על טרנזיט. לא, אמרתי, אני אלך ברגל. ועליתי. הסיעו אותי לצד היווני, פתחו את הדלת, מסרו את הדרכון שלי לצד היווני, הפנו את הגב ונסעו. בצד היווני שאלו אותי שאלות שלא ידעתי להשיב עליהן ואז הביאו אותי אל השוטר האזרחי דובר אנגלית. אני מאוהבת בשוטר אזרחי יווני. זה אישי, הוא הבהיר, מה עשית? כתבתי לפני כמה שנים פוסטים מטיוול, אולי היפה בחיי, במזרח טורקיה. לא יודעת איפה יושבים כל הטורקים שמפעילים את האלגוריתם שמזהה משתמשים חשודים מקרב 2.32 מיליארד

משתמשי פייסבוק החודשיים. ואז נזכרתי. עצומה שחתמתי עליה, לפחות אחת, המופנית לנשיא טורקיה במחאה על דיכוי אקדמאים. חתימה על עצומה היא הרי פעולה על סף הלא-פעולה, בטח במחוזות הדמוקרטיים של הווייטנא. מעט מאוד. העניין הוא זה: שהשתוקקתי להגיע לטורקיה, ומתי שהוא גם לביאנלה ובטח שעוד ועוד ועוד לאיסטנבול, הנפלאה בערים. כי אני יכולה (יכולתי. אהובי אמר שהמניעה היא להרבה זמן) וכי אני יכולה לשכוח. אם אכן זו הסיבה שמנעו ממני להיכנס לטורקיה אני גאה בה, ואני גאה באקדמיה לשוויון. חירות! שוויון! אחווה!

עכשיו אני באלכסנדריה, עיירה שחלפתי על פניה בדרך לגבול וכתבתי לי עליה הערה קטנה: מנומנמת, ריאליזציה של מטפורה. נעים לי בה: אחרי העונה, ואני כמעט יחידה בטברנה ענקית על הים (יש מלבדי שני זוגות טורקיים), ריהוט שנות ה-70 של המלון שלי כולל כפתורים לוויסות הרדיו וכולם דרוכים לקראת הגשם הראשון של העונה.

5.10.19

הים התיכון, לעת עתה. לפעמים הוא אכן כהה כיון, כפי שכותב הומרוס, לפעמים טורקיז עמוק ולפעמים תכול. הוא מהפנט לפעמים, ופשוט נמצא שם בדרך כלל. ראיתי אותו כל הזמן כמעט. הקפדתי לראות אותו ככל שרק יכולתי. קשה לנתק את הים מההיסטוריה שלו: מרחב המפגש של שלוש יבשות, שאיחד את ערי הנמל לחופיו לישות אחת, מקומית-עולמית, והפגיש בין כפריים אנשי העורף לסוחרים אנשי החוף (באנתולוגיה מרתקת על ערי הים התיכון מתארות Kolluoğlu ו-Toksöz כיצד התהוו ערי הנמל כישויות לימינליות עד שאיבדו את מעמדן לנוכח הלאומיות המודרנית וערי בירה והון רחוקות). מרחב של תנועה של ספינות וסחורות ורעיונות, שריתק את הדמיון המערבי המודרני, מביירן עד ברודל, מוּו עד ת'רו. ספר מסע טוב, כותב פול ת'רו בספרו המעניין על הים התיכון, "עמודי הרקולס" מ-1995, נבחן באמת שלו ובשניותיו. בשניות הוא מצטיין. וגם, לא פעם, בחשיפה נכוחה של הקושי והכיעור. אבל גם הוא, כמו הרבה אחרים, רואה את המקום ממקומו

שלו ועם יחס עקשני לעבר. קשה לקרוא את ההצהרה שלו שהיוונים הם צאצאיהם האנאלפביתיים של דייגים סלאביים ואלבניים דוברי דיאלקט קלוקל, שלא גילו שום עניין בעברם עד הפילו-הלניזם האנגלי והצרפתי. מקום הוא שורה של עובדות, חלקן היסטוריות ורובן חברתיות, כלכליות, פוליטיות ותרבותיות, ושניות היא כל מוגבל מאוד כשבאים להבין אותן. הים התיכון עצמו, אגן המים, כך אני מבינה מן המבט הקצר והחלקי שלי, איבד את הדומיננטיות שלו. לא עוד הים אלא חופיו רלוונטיים עכשיו. את הים המסחרי החליפו השמים והשילוב ים-יבשה של דרך המשי המתהווה. הים אטי מדי. עיקר הפעילות בו היא של נפש, כלומר של כלכלה צרכנית. מעבורות לאיים (לא הצלחתי כמעט לחוות את זה עכשיו, מחוץ לעונה ועם ההצטמצמות של הקווים לנמלי מוצא מסוימים), ספינות הטיולים העצומות, אתרי נופש במנעד סוציו-אקונומי די רחב לאורך החופים (קרואטיה, וסלובניה, מקדוניה ואלבניה בעקבותיה) או באיים (יוון) והעולם השלם הנלווה לתיירות הזו. החיתוך הגיאוגרפי בין הים ליבשה לאורך החופים שטיילתי בהם חד: רק לעתים רחוקות נפתח מרחב שמאפשר שדות מישוריים של ממש (כתנה, תירס, ירקות). בדרך כלל אלה כרמי זתים וגפנים שמשתפלים על מורדות ההרים. כל המקומות שראיתי נמצאים במעבר בין כלכלות, וכפועל יוצא בלתי נמנע מכך – במעבר בין תרבויות. דה וויס יוון דומה להפליא. כולם מנהלים יחסים מורכבים עם האיחוד האירופי, בעיקר יחסים מרצים. אבל בכולם גם ניכרת עצמאות, לא רק לאומית – זו קיימת, ועוד איך – אלא גם תרבותית. עצמאות, ואני רואה גם שותפות מקומית: הים, האקלים שלו, אורחות החיים הנגזרים ממנו, הכלכלה שלו וההיסטוריה המשותפת ההלנית-רומית-סלבית-עות'מנית, מזרח ומערב – הו ביזנץ! – בקיומה בזמן הזה. לא הפסקתי לראות את ערי החוף הישראליות במרחב הזה: תל אביב, חיפה, אשדוד, בת ים. גברים מבוגרים נוכחים בחוף הרבה יותר מנשים (ומבוגרים הם הרוב, כולל באיטליה), כאשר עניין אחד הוא חבורות בתי הקפה של הפנסיונרים והדינמיקה שלהם ועניין אחר צוותי הגברים שפגשתי בתחבורה הציבורית, ועוד יותר – חבורת השוטרים הטורקיים בגבול. זה, והגיל. ואם בקרואטיה יכולתי לזהות גנדרנות גברית, מוכרת ממחוזותינו, ביוון ראיתי מאפיינים ברורים של הנוכחות הנשית הבוגרת: הופעה קשוחה קצת, איפור עיניים כבד ואותם סטילטו מרשימים, גם ביומיום. לא קז'ואל, לא אלגנטי, נשי אסטרטיבי. נותרו לי כמה שעות לטיסה בין אלכסנדרופוליס לישראל, באתונה. חצי עיר נחסמה לתנועה: שוטרים מכל הסוגים עם כל מיני הציד, כולל שורקים במשרוקיות, ומשאיות עצירים בכל מקום. פומפיו הגיע, וכמה אלפים התכנסו למחות נגדו ונגד ארצות הברית מול הפרלמנט ביוזמת פאמ"ה, חזית של ארגוני עובדים בהשראת המפלגה הקומוניסטית היוונית. לבי התרחב. בדרכי חזרה ראיתי את רכבי השרד האמריקאים השחורים יוצאים בעשרותיהם מהמתחם. הארצות שעברתי בהן לכודות בצבת הניאו-ליברליזם אבל הוא לא השתלט עליהן כליל. אולי טרם השתלט. ובכך סינטגמה, ממול, חסר בית ארגן מחדש את השקיות שלו, מנער כל אחת היטב לפני שמילא אותה מחדש, ונער נישק את סבתו הלבושה שחורים לשלום. בכל המקומות עורמים בולי עץ לקראת החורף המבושש לבוא "I go – but God knows when, or why,/ To smoky towns and cloudy sky,/ To things (the honest truth to say)/ As bad – but in a different way." כתב ביירון בשיר הפרודי (לא רק פרודי, נדמה לי) "Farewell to Malta". אני חוזרת לתל אביב, עיר ים תיכון. מלאה שמש, שטוחה, פתוחה, נוחה. למי שהיא נוחה, כמוכן. עיר מלאה אפשרות ומלאה רהב. הים תיכון מתקיים מול עיניה, בתוכה בעצם (באוטובוס לקשאן, לפני הגירוש, סיפרה לי אשה יוונית בהתלהבות על ההופעה של ניקוס ורטיס בישראל עם זה הקרח, שראתה ביוטיוב) אבל היא מסתכלת מערבה משם (מאיפה את חושבת העיניים הירוקות שלי, שאלתי את האשה. ובכל זאת אני בת תערובת תרבותית, בזכות הים התיכון. וזה הקרח, לכלך עם אבא שלו. כמה חבל). הלאה.